

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд „Етически и социални измерения на човешкото генно инженерство”
на Агляя Денкова от доц. д-р Ина Димитрова, ПУ

Дисертационният труд, с който Агляя Денкова кандидатства за придобиването на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 2.3. Философия (Етика), е с обем 173 страници, организиран е в увод, три глави, заключение и библиография. Последната се състои от 163 заглавия на български, английски и немски език.

Фокус на изследването, както се вижда и от самото заглавие, е човешкото генно инженерство и моралните дилеми, които то поражда. За да бъдат обаче последните ефективно диагностицирани и коментирани Агляя Денкова започва анализа с реконструиране на техническите (или чисто научни, както тя предпочита да ги определя) параметри, най-общо казано, на генното инженерство, поставяйки си задачата да „разбере каква е тази технология в същината си” (8 стр.). Необходимостта от това произтича от неудовлетворителните досегашни хуманитарни и философски рефлексии, които некоректно и еднозначно или приемат, или отхвърлят този тип технологии (пак там). Тази задача е изпълнена в рамките на първата глава „Ходът към човешкото генно инженерство”. В нея присъства и дефиницията, която е и опит да се определи въпросната същност, а именно: „технологията, чрез която човек може да „твори” природа – генното инженерство” (16 стр.). Оттук и нейният обхват: „създаването на генно модифицираните организми, генната терапия, генното редактиране, генетичната манипулация, рекомбинантната ДНК технология, генетична модификация, както и генното клониране.” (18 стр.). Може да се обобщи, че търсената същина на тази технология следва да се свърже най-вече с фокус върху *изменението* на „даденото” от природата, върху внасянето на нещо ново отвън и през технологиите. Затова за мен беше изненадващо да видя в тази глава и толкова подробен фокус върху генетичните тестове например, както и върху предимплантационната диагностика, доколкото те се изчерпват с анализ, както посочва и Агляя Денкова, но няма изменение.

Именно акцентът върху факта на изменение отвежда към втората съдържателна стъпка в анализа – рефлексии върху „човешката природа” и проблемът защо мислим човешкият генетичен материал различно. Както се посочва „Чрез генното инженерство могат да бъдат внесени промени в генетичния код на човека, като тези мутации да са унаследими за следващите поколения, като така да предопределят неща, които не биха били обект на съзнателен избор” (48 стр.). Дотук изглежда, че около тази дилема ще бъде центриран анализът. Следват реконструкции на класически схващания за човешката природа, които са направени с добра философска култура и умение за кратко резюмиране на комплексни традиции. Интересен момент е и допълнителният щрих, зададен през литературни образци. Тази част от анализа предлага като работно решение на поставения въпрос за човешката природа опит за реалционно разглеждане, а именно: под основа на човешката природа „би се разбираше например биологичната конституция на хората, която, съчетана с външната среда, дава възможност за някаква форма на по-висше поведение, което се изразява в способността на човека да е разумен, да се проектира, а и дори да овладява до определена степен животинските си нагони” (60 стр.). Наричам го работно решение, защото цялата формулировка е оставена в отчетливо уклончив вид и по-нататък в текста тази дефиниция никак не продължава да се вплита в анализа, така че да послужи за отговор на поставения въпрос защо преднамереното генетично изменение е проблематично, когато става дума за човешки същества. Така, на това ключово

място за съдържателното разгръщане на анализа ми се струва, че той започва да буксува и концептуалното решение, за да се продължи напред, е скок към проблема има ли най-автентична и „желана“ човешка природа, която би трябвало да укрепваме и стимулираме, т.е. към въпроса за евгеничните намеси. Тук не мога да не отбележа и твърдението: „Макар да не може да се твърди, че има каузалност между генотип и фенотип, има множество изследвания, сочещи, че все пак между тях има някаква корелация“ (60 стр.). Вярвам, че тази формулировка всъщност иска да посочи факта, че фенотипът не е пряк продукт единствено на генотипа, но фразата „някаква корелация“ просто не е коректна, както и толкова еднозначното отхвърляне на идеята за каузалност в това отношение (колкото и сложен да е проблемът за каузалността по принцип). До края на тази глава се прави преглед на евгеничната традиция и се обръща специално внимание на исландския случай на провеждане на биополитика, насочена към максимална информираност и елиминиране на „генетичната рулетка“ през биотехнологиите. Това е добър избор на важен и интересен случай като усещането (казвам усещане, защото и тук формулировките не са категорични, например по повод чувствителното редуциране на родени деца със синдром на Даун, дискусиата завършва с лаконичното: „което, разбира се, не е непременно лошо“ (73 стр.) без повече аргументи за или против), което остава от етическия анализ, е по-скоро за подкрепа на една балансирана (т.е. без открита принуда) евгенична биополитика. Това е, разбира се, напълно защитима позиция, и тук Аглая Денкова би могла да подкрепи позицията си с редица от най-известните форми на защита на евгениката, използвани през последните десетилетия (концепцията за либералната евгеника например, както и една доста голяма група водещи биоетици като Сингър, Савулеску, и т.н.).

Но тъй като третата глава следва да представи „синтеза“ на основните залози на двете първи глави (74 стр.) очакването е, че разгърнатата аргументация предстои. Тя започва с обща реконструкция на промените в научната дейност, настъпили с все по-интензивното технизиране на човешката дейност. Съответно, маркира се философската позиция, разглеждаща технологиите като заплаха се щрихира през Хайдегер и най-вече през Ханс Йонас. След това има едно доста обширно завръщане към темата за евгениката, което създава впечатлението, че тя всъщност е ядрото на синтеза, който е цел на главата. Това обаче не съвпада изцяло със заявената още по-рано задача – да се покаже защо мапипулирането с човешки гени се схваща като особено по природата си и по значението си посегателство над нещо много специфично („човешкото“) и дали изобщо е такова.

Така всъщност по един заобиколен път – през евгениката – се стига до ключовите теми за достойнството, автономията, правото на неприкосновеност и самоопределение, до които можеше да се стигне и по доста по-пряк път, а именно още при обсъждането на въпроса за „човешката природа“ и защо тя се мисли по особен начин. На практика тези понятия се мобилизират най-вече именно с „охранителна“ цел – т.е. когато трябва да се обоснове и предложат инструменти за „закрила“ на специфичното в човешката ситуация.

В предложената в текста дискусия около достойнството виждаме предложението то да бъде отнесено само към „вече съществуващи хора“ (103 стр.), което би било начин ембрионите да бъдат освободени“ от тази възпираща манипулирането с тях характеристика. Тук само ще маркирам, че подобно решение обаче би имало концептуални следствия и по отношение на бъдещите личности (future persons) и поколения, а също и на миналите – оттук и следствия по отношение на нашите морални ангажименти към тях, които поне инструментално използваме като основа на редица конкретни практики (и забрана на други) в настоящето. С това не казвам, че по подобен път не трябва да се поема, а че е нужна много по-обширна аргументация, защото проблемът е философски интересен и много важен практически.

Следва отново връщане към основната тема – етическите и социалните измерения на човешкото генно инженерство – само че този път входът към нея е през схемата „биоконсерватизъм и трансхуманизъм“. Накрая има фокус върху конкретни практики и регулациите на генното инженерство, заключителни размисления и от 140 стр. насетне тематизиране на пандемичната ситуация. Последното „привидно отклонение“ от темата е аргументирано с тезата, че то всъщност не е такова, защото това е ситуация, демонстрираща значимостта на „рекомбинантните ДНК технологии, които са и основа на изследването“ (141 стр.). Тук бих отбелязала, че дори да са основата, проблемът на изследването е друг – а именно етическият и социален проблем да изменяме, манипулираме и т.н. човешките гени. Или както самата Аглая Денкова много добре формулира проблема към края на текста: „Така (чрез генно инженерство) нещото, *каквото е*, бива директно превръщано в нещото, *каквото трябва да бъде*, като обаче остава неясно според чии критерии то трябва да бъде по точно определения начин (140 стр.).

В заключителните размисли по този въпрос се тематизира още един аргумент, който се появява и на други места в текста, но тук сякаш е най-експлицитно коментиран, а именно, че все по-широкото възприемане и нормализиране на подобни технологии стимулира превръщането на възпроизводството в пазар, т.е. в икономически управлявана сфера, което би довела до фундаментално несправедливо третиране на човешките същества и разделянето им на „свършени“ и „несвършени“ (141стр.). Като контрамярка, ограничаваща тази експанзия на икономическата рационалност, се разглежда етиката, подпомогната от правото. Тук само бих отбелязала, че „етиката“ не може да се разглежда като изцяло застанала „на другата страна“ като контрапункт, удържащ някакъв по-„автентичен“ или „човешки“ морал, защото икономическата рационалност и утвърждаването на репродуктивния пазар също се случва през етика, през морални аргументи, през позоваване на доброто, дълга, и т.н. И има и много изследвания, които показват как традиционната биоетика всъщност обслужва, морализирайки, едно по същността си неморално съучастничество на пазар и биотехнологии.

Заключение: Дисертационният труд има редица достойнства – добра философска култура, високо ниво на информированост в конкретните полета, които са във фокуса, ясно разбиране за моралните дилеми, които възникват, лична позиция, макар и невинаги достатъчно експлицитно заявена и аргументирана. Посочените приноси са реални и текстът отговаря на изискванията за придобиване на научната и образователна степен „доктор“. Затова гласувам за присъждане на тази степен на Аглая Денкова.

27.05.2021

/доц. д-р Ина Димитрова/